

Таїсія Георгіївна Цуркан,

асистент кафедри педагогіки та методики початкової освіти,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна

ВЗАЄМИНИ ДИТИНИ І БАТЬКІВ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається проблема взаємин батьків та дітей. Охарактеризовано підходи до аналізу дитячо-батьківських взаємин. Визначено стилі дитячо-батьківських взаємин, їх вплив на особистість дитини. Виділено стилі аномальних взаємин батьків і дітей.

Ключові слова: взаємини, дитячо-батьківські взаємини, стилі дитячо-батьківських взаємин, психоаналітичний напрям, біхевіористський напрям, гуманістичний напрям.

Постановка проблеми. Особливе значення у формуванні особистості дитини, її емоційної та духовної сфери традиційно відводиться фактору взаємодії батьків і дитини. Дитячо-батьківські взаємини – це культурно-історичний феномен, який знаходиться під впливом суспільних норм і цінностей. Саме взаємини з батьками є фундаментом всіх інших соціальних зв'язків дитини. Крім того, вони відіграють визначальну роль у розвитку самопізнання: через них дитина оволодіває досвідом ставлення не тільки до інших, але і до самої себе.

Протягом тривалого розвитку психолого-педагогічної науки і практики проблема дитячо-батьківських взаємин залишається незмінно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з перших дослідників взаємодії батьків та дитини можна вважати австрійського психолога Альфреда Адлера. Вчений виділяє ключові поняття дитячо-батьківських взаємин («рівність», «співпраця», «природні результати») та наголошує на необхідності навчити батьків поважати індивідуальність та унікальність власної дитини з раннього віку. А. Адлер визначає два принципи виховання: відмова від боротьби за владу і врахування потреб дитини.

Проблема впливу батьківського ставлення на благополучний розвиток особистості розглядається концепціями А. Маслоу, Г. Оллпорта, К. Роджерса та інших. Специфіка дитячо-батьківських взаємин у зарубіжній психології традиційно досліджується в руслі психоаналітичного (З. Фрейд, Е. Еріксон, Е. Фромм, Д. Віннікот, Е. Берн та ін.), біхевіористського (Дж. Уотсон, Б. Скіннер, Р. Сірс, А. Бандура та ін.) та гуманістичного (Т. Гордон, К. Роджерс, Дж. Байярд, В. Сатир та ін.) напрямків.

Догичні до проблеми дитячо-батьківських відносин і дослідження сучасних науковців, таких як А. Співаковська, А. Захаров, Ю. Гіппенрейтер, М. Буянов, З. Матейчек, Г. Хоментаскас, А. Фрамм, Р. Снайдер та ін.

Вплив батьківсько-дитячих взаємин на формування дитячої особистості розглядався в працях Ю. Аркіна, О. Вишневського, О. Духновича, Н. Лубенець, А. Макаренка, Я. Мамонтова, С. Русової, К. Ушинського, Я. Чепіги. Експериментальний аналіз специфіки батьківсько-дитячих взаємин проведений у дослідженнях А. Варги, Ю. Гіппенрейтер, В. Гарбузова, О. Захарова, Е. Ейдемільера, О. Сидоренко, Е. Юстицькіса та ін.

Проте, незважаючи на великий інтерес до цієї проблеми, зміст поняття «дитячо-батьківські взаємини» в психолого-педагогічній літературі однозначно не визначено.

Метою статті є висвітлення особливостей та підходів до визначення змісту дитячо-батьківських взаємин у дослідженнях науковців, розкриття стилів взаємодії батьків та дітей, визначення їх значення у становленні особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. З точки зору сучасних аналітиків (Р. Ерскін, М. Кокс, В. Ламмерс), сутність особистості формується саме через дитячо-батьківські взаємини. У момент свого народження дитина не має досвіду, не має механізмів захисту або певних сформованих станів. Згідно з теорією вчених, особистість формується через взаємодію новонародженої дитини з людиною, що виконує функції піклування.

В проблемі взаємин між дітьми та батьками найбільшу популярність завоювала теорія прихильності. Суть її визначається пізнанням дитини себе через ставлення до неї матері. Зокрема, деякі дослідники (Е. Еріксон, А. Фрейд, М. Клейн, Д. Віннікотт, Е. Бронфенбреннер, Дж. Боулбі, М. Ейнсворт, П. Кріттенден) розглядають сім'ю як найближче соціальне оточення дитини, котре задовольняє потребу дитини у прийнятті, визнанні, захисті, емоційній підтримці, повазі. При цьому науковці відзначають вплив батьків на соціальну адаптацію дитини – дитячо-батьківські стосунки виступають в якості основної умови успішної адаптації, зокрема до навчання в школі.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми можемо виділити два підходи до аналізу поняття дитячо-батьківських взаємин:

I. Взаємовплив – прояв соціально-психологічних закономірностей міжособистісних взаємин через активну взаємодію батьків та дитини (З. Матейчек, А. Фрамм, Ю. Гіппенрейтер).

II. Підструктури сімейних взаємин – взаємопов'язані, але нерівнозначні стосунки (А. І. Захаров, А. Я. Варга, Н. І. Буянов, О. А. Карабанова, І. М. Марковська, А. С. Співаковська та ін.).

Отже, дитячо-батьківські взаємини відрізняються від інших видів міжособистісних відносин тісним взаємозв'язком, що починається з самого народження людини і триває все життя.

Взагалі під поняттям «відносини» в психології розуміється ставлення особистості до того, що її оточує. У соціальних спільнотах (а до них належить і сім'я) представлені не відносини, а взаємини. Взаємовідношення – це взаємна позиція однієї особистості до іншої, при цьому відносини і взаємини – це сторони спілкування. І якщо у відношенні не обов'язково присутній зворотний сигнал, то при взаємовідносинах постійно здійснюється зворотний зв'язок, причому різної модальності.

Саме тому, вважаємо доцільним оперувати поняттям дитячо-батьківські взаємини і спробуємо розкрити сутність та роль означеного поняття.

Проблема дитячо-батьківських взаємин привертає увагу фахівців різних напрямів, що дозволило нам виділити три групи підходів до розуміння ролі та змісту цього поняття: психоаналітичний, біхевіористський, гуманістичний.

Великого значення ранньому досвіду взаємодії батьків з дітьми надавали представники *психоаналітичного напрямку*.

На важливості догляду за дітьми і гуманного ставлення до них з раннього віку наголошують З. Фрейд, З. Холл, К. Хорні, Дж. Боулбі, Е. Еріксон, В. Шутц та ін. Згідно поглядів З. Фрейда, спілкування з батьками в ранні роки, їх вплив на способи вирішення типових вікових протиріч, конфлікти і невдачі адаптації проявляються згодом характерними проблемами вже дорослої людини.

Е. Еріксон зазначає, що в ранні роки людина відчуває істотний вплив з боку сім'ї, а пізніше – з боку більш широкого соціального оточення: сусідів, однокласників, школи та інших соціальних інститутів, культурних та історичних умов [10].

Е. Фромм відводить особливу роль у вихованні дітей батьківській любові [9].

Основні положення теорії прихильності, заснованої Дж. Боулбі і М. Ейнсворт, стосуються досвіду взаємин, отриманих в ранньому дитинстві, що здебільшого залежать від характеру прихильності до близької людини [12].

Дослідниця Ф. Дольто основні труднощі в становленні особистості дитини вбачає не в дітях, а в бать-

ках. Деякі батьки своєю авторитарністю чи гіперопікою насильно утримують підростаюче покоління в тенетах власності. Глибокий інтерес науковця до дитинства, привернення уваги до значущості невірностей упущених можливостей на ранніх етапах дитячого розвитку спричинений аналізом способів навчання в дитячому садку і школі, особливостей виховання в сім'ї [7].

Відомий педагог-психоаналітик Д. В. Віннікот особливу увагу приділяє профілактичній роботі з батьками, виробленню в них правильних базових установок [2].

Вагомий внесок у вивчення взаємин батьків з дітьми здійснили представники *біхевіористського напрямку*, який визначального значення надає техніці поведінки і дисципліни дитини.

Головні ідеї організації виховання полягають у тому, що батьки розглядаються як елементи виховного середовища, з одного боку, і як агенти соціалізації та «конструктори» поведінки дитини – з іншого.

Праці представників цього напрямку зосереджені в основному на навчанні батьків методиці зміни поведінки дитини. Б. Бухер і О. І. Ловаас вважали, що та користь, яку ми отримуємо в результаті методів покарання, мізерна в порівнянні з негативними емоційними реакціями. К. А. Андерсон і Х. Е. Кінг прийшли до висновку, що заохочення і підкріплення набагато більш ефективно діють на зміну небажаної поведінки дитини, ніж покарання.

Гуманістичний напрям прийнято розглядати в руслі концепцій Г. Олпорта, А. Маслоу, К. Роджерса, Ш. Бюллер, В. Франкла, Р. Мея і багатьох інших.

К. Роджерс найважливішими поняттями моделі сімейного виховання вважав прояв щирих, справжніх почуттів (і позитивних, і негативних) усіма членами сім'ї, безумовне прийняття своїх почуттів і почуттів близьких, відданість своєму внутрішньому «Я».

На думку К. Роджерса, для налагодження взаємодії з дітьми батькам необхідні три основних вміння:

- 1) чути, що дитина хоче сказати батькам;
- 2) висловлювати власні думки і почуття доступно для розуміння дитини;
- 3) благополучно вирішувати спірні питання так, щоб результатами були задоволені обидві конфлікуючі сторони.

Особливого значення представники гуманістичного напрямку надають вмінню слухати і розуміти дітей, при цьому розуміння розглядається не просто як техніка або використання правильних слів, а як модель взаємин дорослого з дитиною [6].

Узагальнивши погляди науковців, приходимо до висновку: основою психоаналітичного напрямку є вивчення раннього досвіду взаємодії батьків з дітьми та його впливу на процес розвитку особистості. Основний акцент біхевіористичного напрямку робиться на вивчення техніки поведінки батьків і формування навичок модифікації поведінки дитини. Гуманістичні концепції базуються на прийнятті, емпатичності, ро-

зумінні, щирості і природності прояву емоцій, здатності батьків використовувати широкий і різноманітний спектр комунікативних засобів.

Одним з провідних чинників розвитку якостей особистості, на думку більшості дослідників (Л. С. Виготський, А. Н. Леонтьєв, І. С. Кон, Д. І. Фельдштейн, Л. І. Божович та ін.), є дитячо-батьківські взаємини. Варто відзначити значення впливу батьків на становлення та виховання дітей. Можна виділити щонайменше три аспекти такого впливу:

1. Стиль сімейного виховання, який багато в чому формує особистість дитини.

2. Власне поведінка батьків у різних важких ситуаціях, яку дитина (свідомо чи несвідомо) бере як приклад для наслідування.

3. Цілеспрямоване навчання дітей конструктивним способом подолання важких ситуацій.

Батьки володіють різними стилями виховання, а саме: висловлюють свою прихильність до дитини, враховують її потреби та висувають свої вимоги, контролюючи їх виконання.

Д. Бомрінд запропонувала класифікацію батьківських стилів, що включає 3 типи: авторитетний, авторитарний та поступальний [11].

Переважає більшість сучасних західних досліджень з цієї тематики зводиться до встановлення залежності між батьківським стилем і поведінкою дитини.

Результати досліджень К. Рубін показали, що кожному типу темпераменту дитини відповідає певний батьківський стиль [14].

Цікаве дослідження статевих відмінностей батьківських стилів провів А. Расел: матерям більшою мірою властивий авторитетний стиль, батькам – авторитарний чи поступальний. Авторитарний стиль більш властивий батькам хлопчика, авторитетний – батькам дівчинки [15].

Аналіз наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених (А. Адлер, Т. Кравченко, Г. Мертон, Д. Олсон, К. Роджерс, С. Розум, Б. Скіннер, В. Солодников та ін.) дає можливість виділити найпоширеніші стилі батьківсько-дитячих взаємин: демократичний, «емоційна дистанція», авторитарний, авторитетний, дитиноцентричний, ліберальний, індивідуалістичний та хаотичний.

За *демократичного стилю* батьки сприяють розвитку дитини, прагнуть досягти емоційної близькості з дитиною, а не дисциплінувати її. При цьому висока вимогливість і контроль поєднуються з демократичністю і прийняттям індивідуальності дитини.

Дослідниця Т. Кравченко відзначає, що за умови дотримання батьками демократичного стилю взаємин з дитиною, сімейне виховання проходить за такими основними напрямками:

- інформаційний. Цей напрямок батьківсько-дитячих взаємин передбачає активне сприймання дитиною інформації, оволодіння уявленнями, переконаннями, нормами, необхідними для взаємодії в суспільстві.

- емоційний. У взаєминах з батьками у свідомості дитини закладається значення таких понять, як добро,

любов, чуйність і т.п. і їх антиподів – зло, ненависть, грубість і т.п., забезпечується отримання першого емоційного досвіду та формування ціннісного ставлення до життя.

- діяльний. Життєва позиція батьків, їх дії та вчинки, суб'єкт-суб'єктні взаємини з дитиною, залучення до спільної діяльності формують життєві цілі, прагнення, інтереси, цінності особистості [3, с. 122].

Згідно досліджень Д. Кенделла і Г. Лессера, діти з «демократичних сімей характеризуються високою успішністю, в них більшою мірою розвинена доброта, працьовитість, уміння постояти за себе, самостійність, безкорисливість, відповідальність, самокритичність» [13].

Демократичний стиль характеризується високим рівнем вербального спілкування між дітьми і батьками; включеністю дітей в обговорення сімейних проблем, врахуванням їхньої думки; готовністю батьків прийти на допомогу, якщо це буде потрібно, вірою в успіх самостійної діяльності дитини.

«Емоційна дистанція» як стиль взаємин батьків з дитиною передбачає зосередженість уваги дорослих на власних пріоритетах та професійних інтересах. Взаємини з дитиною характеризуються епізодичністю та ситуативністю. За цього стилю відносин в сім'ї дитина відчуває себе тягарем для батьків, що виражається недорозвиненістю батьківських почуттів та спричиняє виникнення конфліктів.

За *авторитарного стилю* у взаєминах батьків з дитиною домінують звинувачення, зауваження, покарання. Авторитарність характеризується високим рівнем контролю та відчуженістю взаємин з дітьми.

Вивчення особливостей взаємин батьків і дітей українським дослідником М. Кушнерчуком дало можливість зробити висновок про те, що авторитарні батьківські установки і зразки поведінки ускладнюють адекватне сприйняття дитиною вимог батьків. [4].

У рекомендаціях щодо шляхів і засобів виховання дітей американський лікар і педагог Б. Спок зауважував: «Виявляйте чуйність, враховуйте бажання і волю своєї дитини. Але обережно, не дозволяйте дитині перетворювати вас на раба, пам'ятайте, що найголовнішу роль мають відігравати батьки, батьківський авторитет. Я маю на увазі справжній авторитет, а не авторитарність. Йдеться не про покарання дитини, а про вміння навчити її тому, що добре і справедливо. Треба домагатися того, щоб у покаранні як методі виховання, просто не було необхідності» [8, 326].

Авторитетний стиль вирізняється контролем за дітьми і, в той же час, обговоренням у колі родини правил поведінки, що встановлені для дитини. Стосунки в родині теплі та доброзичливі. Рішення та дії батьків не здаються випадковими та несправедливими для дітей, тому вони з ними погоджуються. Таким чином, високий рівень контролю поєднується з теплими стосунками в сім'ї.

Дитина виступає сенсом і метою життя батьків за *дитиноцентричного* стилю. Через боязнь втрати авторитету батьки часто знижують рівень вимог до дитини, що

згодом може позначитись інфантильністю, егоїзмом, надмірною впевненістю у власній унікальності. Надмірна опіка батьків та покладання надто великих надій на майбутнє своєї дитини можуть спровокувати в неї нерішучість, несамостійність, тривожність.

Ліберальний стиль дитячо-батьківських взаємин характеризується дружнім ставленням до дитини та низьким рівнем контролю. На думку Д. Бомрінда, надто ліберальні батьки так захоплюються демонстрацією «безумовної любові», що припиняють виконувати безпосередньо батьківські функції, зокрема, встановлювати заборони для своїх дітей, внаслідок чого діти ліберальних батьків схильні потурати своїм слабкостям, імпульсивні і нерідко не вміють поводитися на людях.

Науковці Е. Маккобі та Дж. Мартін відзначають, що *індиферентному стилю* притаманний низький контроль за поведінкою дітей і відсутність теплоти і сердечності у стосунках з ними. Батьки, яким властивий індиферентний стиль, не встановлюють обмежень для своїх дітей або внаслідок нестачі інтересу й уваги до дітей, або внаслідок того, що виклики повсякденного життя не залишають їм часу і сил на виховання дітей. Якщо байдужість батьків поєднується з ворожістю, дитину ніщо не утримує від того, щоб дати волю своїм найбільш руйнівним імпульсам і проявити схильність до делінквентної поведінки [1].

Хаотичний стиль дитячо-батьківських взаємин позначений тим, що батьки дотримуються діаметрально протилежних виховних принципів. Зазвичай, один з батьків виявляє суворість, вимогливість, схильність до контролю й перевірки всіх дій дитини, покарання. Інший, навпаки, характеризується м'якістю, лібералізмом, прагненням задовольнити найменшу примху дитини. Як наслідок, у сім'ї створюється конфліктна атмосфера щодо виховання дитини, а вона сама змушена пристосовуватися до суперечливих вимог.

На наш погляд, доречно розглянути й *стилі аномальних взаємин батьків і дітей* (А. Личко, Г. Ейдеміллер) [5]:

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева, Т.В. Семейная психология: учебное пособие для студ. высших учебных заведений / Т.В. Андреева. – СПб.: «Речь», 2004. – 244 с.
2. Винникотт Д.В. Разговор с родителями / Пер. с англ. М.Н. Почукаевой, В.В. Тимофеева. – М.: Независимая фирма «Класс», 1995. – 112 с.
3. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: [монографія] / Т. В. Кравченко. – К. : Фенікс, 2009. – 416 с
4. Кушнерчук М. Вплив батьківських сценаріїв на економічну свідомість / М. Кушнерчук // Соціальна психологія. – 2006. – № 5. – С. 40-44.
5. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – Л.: Медицина, 1983. – 168 с.

1. *Гіпопротекція* – це нестача опіки і контролю за поведінкою дитини, брак уваги і турботи про моральне, фізичне і духовне благополуччя дитини, що часто спричинює асоціальну поведінку.

2. *Домінуюча гіперпротекція* проявляється в надмірній увазі та загостреній турботі. Заборони і обмеження, гіперопіка пригнічують розвиток самостійності, ініціативності та відповідальності дитини.

3. *Потуральна гіперпротекція* характеризується задоволенням всіх примх і бажань дитини, що призводить до непомірно високого рівня домагань дитини, нестримного прагнення до лідерства, яке поєднується з недостатньою завзятістю і опорою на власні можливості.

4. *Емоційне відкидання*. За такого стилю, дитина виступає тягарем, її потреби ігноруються. Цей стиль має найбільш негативний вплив на особистісний розвиток дитини, адже батьки виражають цілковите невдоволення у стосунках з дитиною, іноді жорстоко поводяться з нею.

5. *Підвищена моральна відповідальність*. Ігнорування реальних потреб дитини, її інтересів поєднується з покладанням на неї відповідальності за життя і благополуччя близьких, наполегливі очікування надмірних успіхів у житті. Вимоги не відповідають віку і реальним можливостям дитини.

Висновки. Дитячо-батьківські взаємини специфічно відрізняються від усіх інших видів міжособистісних стосунків, адже характеризуються сильною емоційною значущістю як для дитини, так і для батьків.

На дитячо-батьківських взаєминах позначається позиція, яку займають дорослі, стилі взаємин і та роль, яку вони відводять дитині в сім'ї.

Стиль дитячо-батьківських взаємин відіграє одну з найважливіших ролей у розвитку особистості дитини, в процесі її формування як члена сучасного суспільства. Означена проблема ставить нові вимоги до системи виховання підростаючої особистості, в якій варто завжди враховувати особливості функціонування й розвитку сучасної сім'ї як мікрогрупи суспільства.

6. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс – М.: Прогресс, 1994. – 480 с.
7. Снайдер М. Ребенок как личность: становление культуры справедливости и воспитания совести / М. Снайдер. – М.: Смысл; СПб.: Гармония, 1994. – 237 с.
8. Спок Б. Ребенок и уход за ним / Б. Спок: [пер. с англ.]. – М.: Современный литератор, 2004. – 576 с.
9. Фромм, Э. *Искусство любить: Исследование природы любви* / Э.Фромм. – М.: Педагогика, 1990. – С. 7
10. Эриксон Э. Г. Детство и общество / Э. Г. Эриксон; пер. А. А. Алексеев; науч. ред. А. А. Алексеев. – СПб.: Ленато: Фонд "Университет. кн.", 1996. – 592 с.

11. Baumrind D (1971). "Principles of Ethical Conduct in the Treatment of Subjects: Reaction to the Draft Report of the Committee on Ethical Standards in Psychological Research". *American Psychologist* 26: 887–896. doi:10.1037/h0032145. <http://psycnet.apa.org/journals/amp/26/10/887.pdf>.

12. Bowlby J. Family interaction in disturbed and normal families: a methodological and substantive review / J. Bowlby // *Psychological Bull.* – 1975. – № 1. – P. 33–65

13. Kendel D., Lesser G. School, Family, and Peer Influences on Educational Plans of Adolescents in the

United States and Denmark / D. Kendel, G. Lesser // *Sociology of Education.* – 1970. – № 43. – P. 270–278.

14. Mills R.S., Rubin K.H. Parental beliefs about problematic social behaviors in early childhood / R.S. Mills, K. H. Rubin // *Child Development.* – 1990. – Vol. 61(1). – P. 138–151.

15. Russell A., Russell G. Mothers' and fathers' explanations of observed interactions with their children / A. Russell, G. Russel // *Journal of Applied Developmental Psychology.* – 1988. – Vol. 9(4). – P. 421–440.

REFERENCES

1. Andreeva, T.V. (2004). *Semeynaya psikhologiya: uchebnoe posobie dlya stud. vysshkh uchebnykh zavedeniy [Family psychology: textbook for students. institutions of higher education]*. Saint Petersburg: «Rech» [in Russian].

2. Vinnikott, D.V. (1995). *Razgovor s roditelyami [Talk with parents]*. Moscow: Nezavisimaya firma "Klass" [in Russian].

3. Kravchenko, T. V. (2009). *Sotsializatsiia ditei shkilno-ho viku u vzaiemodii simi i shkoly: monohrafiia [Socialization of school children in the family and school interaction: monograph]*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

4. Kushnerchuk, M. (2006). *Vplyv batkivskykh stsenariiv na ekonomichnu svidomist [The impact of economic scenarios on parental consciousness]*. *Sotsialna psykholohiia – Social Psychology* [in Ukrainian].

5. Lichko, A. E. (1983). *Psikhopatii i aktsentuatsii kharaktera u podrostkov [Psychopathy and the accentuation of character in adolescents]*. Leningrad: Meditsina [in Russian].

6. Rodzhers, K. (1994). *Vzglyad na psikhoterapiyu. Stanovlenie cheloveka [A look at psychotherapy. Becoming a person]*. Moscow: Progress [in Russian].

7. Snayder, M. (1994). *Rebenok kak lichnost: stanovlenie kultury spravedlivosti i vospitaniya sovesti [The child as a person: a culture of justice and education of conscience]*. Moscow: Smysl; Saint Petersburg: Garmoniia [in Russian].

8. Spok, B. (1994). *Rebenok i ukhod za nim [A child and taking care of it]*. Moscow: Sovremennyiy literator [in Russian].

9. Fromm, E. (1990). *Iskusstvo lyubit: Issledovanie prirody lyubvi [The Art of Loving: Nature of Love]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

10. Erikson, E. G. (1996). *Detstvo i obschestvo [Childhood and Society]*. Alekseev, A. A. (Eds). Saint Petersburg: Lenato : Fond "Universitet. kn." [in Russian].

11. Baumrind, D (1971). "Principles of Ethical Conduct in the Treatment of Subjects: Reaction to the Draft Report of the Committee on Ethical Standards in Psychological Research". *American Psychologist* 26: 887–896. doi:10.1037/h0032145. <http://psycnet.apa.org/journals/amp/26/10/887.pdf>. [in English].

12. Bowlby, J. (1975). Family interaction in disturbed and normal families: a methodological and substantive review. *Psychological Bulletin* [in English].

13. Kendel, D., Lesser G. (1970). School, Family, and Peer Influences on Educational Plans of Adolescents in the United States and Denmark. *Sociology of Education* [in English].

14. Mills, R.S., Rubin K.H. (1990). Parental beliefs about problematic social behaviors in early childhood. *Child Development* [in English].

15. Russell, A., Russell, G. (1988). Mothers' and fathers' explanations of observed interactions with their children. *Journal of Applied Developmental Psychology* [in English].

Таусія Георгієвна Цуркан,

асистент кафедри педагогіки і методики начального образования,
Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича,
ул. Коцюбинського, 2, г. Чернівці, Україна

ОТНОШЕНИЯ РЕБЕНКА И РОДИТЕЛЕЙ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ

В статье рассматривается проблема взаимоотношений родителей и детей. С точки зрения современных аналитиков, сущность личности формируется именно из детско-родительских отношений. В проблеме взаимоотношений между детьми и родителями наибольшую популярность завоевала теория привязанности. Ученые отмечают влияние родителей на социальную адаптацию ребенка. Охарактеризованы подходы к анализу детско-родительских отношений. Определено, что детско-родительские отношения отличаются от других видов межличностных отношений тесной взаимосвязью, которая начинается с самого рождения человека и продолжается всю жизнь. Определены три группы подходов к пониманию роли и содержания понятия «детско-родительские отношения»: психоаналитический, бихевиористский, гуманистический. Охарактеризованы стили детско-

родительских отношений, их влияние на личность ребенка. Родители обладают различными стилями воспитания, а именно: выражают свою привязанность к ребенку, учитывают его потребности и выдвигают свои требования, контролируя их выполнение. Анализ научных исследований отечественных и зарубежных ученых дает возможность выделить наиболее распространенные стили детско-родительских взаимоотношений: демократический, эмоциональная дистанция, авторитарный, авторитетный, либеральный, индифферентный и хаотичный. Согласно демократическому стилю, родители способствуют развитию ребенка, стремятся достичь эмоциональной близости с ребенком, а не дисциплинировать его. «Эмоциональная дистанция» как стиль взаимоотношений родителей с ребенком предполагает сосредоточенность внимания взрослых на собственных приоритетах и профессиональных интересах. Согласно авторитарному стилю, в отношениях родителей с ребенком доминируют обвинения, замечания, наказания. Авторитарность характеризуется высоким уровнем контроля и отчужденностью взаимоотношений с детьми. Авторитетный стиль отличается контролем над детьми и, в то же время, обсуждением в кругу семьи правил поведения, установленных для ребенка. Либеральный стиль детско-родительских отношений характеризуется дружеским отношением к ребенку и низким уровнем контроля. Индифферентному стилю присущ низкий контроль над поведением детей и отсутствие теплоты и сердечности в отношениях с ними. Хаотичный стиль детско-родительских отношений отмечен тем, что родители придерживаются диаметрально противоположных воспитательных принципов. Как следствие, в семье создается конфликтная атмосфера в воспитании ребенка, а он сам вынужден приспосабливаться к противоречивым требованиям. Выделены стили аномальных взаимоотношений родителей и детей. Стиль детско-родительских отношений играет одну из важнейших ролей в развитии личности ребенка, в процессе его формирования как члена современного общества.

Ключевые слова: отношения, детско-родительские отношения, стили детско-родительских отношений, психоаналитическое направление, бихевиористское направление, гуманистическое направление.

Taisiia Tsurkan,

*Teaching assistant of the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
2, Kotsiubynskoho Str., Chernivtsi, Ukraine*

CHILD-PARENTS RELATIONSHIPS AS A DETERMINING FACTOR OF INFLUENCE ON PERSONALITY FORMATION

The article considers the problem of relations between parents and children. From the point of view of modern analysts, the essence of a personality is formed by child-parent relationships. Attachment theory is the most popular in the issue of the child-parents relationships. Scholars have noted the influence of parents on social adaptation of a child. The approaches to the analysis of parent-child relationships are described by the author. It is also determined that child-parent relationships differ from other types of interpersonal relationships by close family ties which begin with the birth of a child and continue throughout life. Three groups of approaches to understanding the role and content of the concept of “child-parents relationships” are distinguished: psychoanalytic, behavioral, and humanistic. The author has characterized styles of child-parents relationships, their influence on a child’s personality. The review of domestic and foreign scientists’ researches provides an opportunity to highlight the most common styles of child-parents relationships: democratic, emotional distance style, authoritarian, authoritative, liberal, indifferent and chaotic. In democratic style parents contribute to a child’s development, seek to achieve emotional intimacy with a child, and not to discipline him/her. “Emotional distance” is a style of child-parents relationships, which involves the focus of adults’ attention on their own priorities and professional interests. According to the authoritarian style, accusations, comments and punishment are dominating in the relationships between parents and a child. Authoritarianism is characterized by a high level of control and detachment of relationships with children. The authoritative style is characterized by control over children and, at the same time, discussing rules of conduct established for a child. Liberal style of parent-child relationships is characterized by a friendly attitude to the child and low level of control. Indifferent style is characterized by low control over the behavior of children and the lack of warm and homely atmosphere. The chaotic style of parent-child relationships is marked by the fact that parents have diametrically opposed educational principles. As a consequence, the family atmosphere for the upbringing of a child is conflict, and he/she has to adapt to conflicting requirements. The author has also distinguished styles of abnormal relations between parents and children. The style of parent-child relationships plays a major role in personality development of a child, in the process of his/her formation as a modern society member.

Keywords: relationships, child-parent relationships, styles of parent-child relationships, psychoanalytic direction, behavioral direction, humanistic direction.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор М. Г. Іванчук

Подано до редакції 02.03.2015